

УДК 159.922.7

Варнава У. В.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та практичної психології
Інституту інноваційної та післядипломної освіти ОНУ імені І. І. Мечникова

ORCID ID 0000-0002-7825-820X

Смокова Л. С.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної допомоги та практичної психології
Інституту інноваційної та післядипломної освіти ОНУ імені І. І. Мечникова

ORCID ID 0000-0003-2478-0155

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто проблеми організації досугової діяльності дітей дошкільного віку. Проаналізовано значення гри в культурно-досуговій активності дитини. Наведена модель, що охоплює необхідні умови ефективної організації дозвілля дітей дошкільного віку через гру.

Ключові слова: культурно-дозвіллева діяльність, ігрова діяльність, розвиваюча гра, організація дозвілля, дошкільний вік.

Поява нових форм і способів дитячої активності є насамперед показником стрімкого розвитку суспільства. Однією з важливих проблем сучасного сімейного виховання є організація дозвілля дітей як такого. Доступність, так званих «гаджетів» спрощує цю задачу для батьків, однак ці пристрої не несуть в собі компенсаторної функції відсутності розвиваючого дозвілля для дитини. Актуальність дослідження обумовлюється такими розповсюдженими факторами у сучасних сім'ях, як: відмова від відвідування дитячих дошкільних установ на користь індивідуального навчання, необмежений доступ до перегляду телевізора і поширення віртуальних ігор, зменшення кількості часу, відведеного на ігри з батьками і однолітками. Дана проблема — не проблема окремо взятої сім'ї як такої, а тенденція сучасного суспільства. Наші попередні дослідження [5] доводять, що необмежений перегляд телевізора і комп'ютерні ігри є одним з факторів затримки психічного розвитку у дітей дошкільного віку, в першу чергу, через відсутність активного компонента — гри, а також заміщення реальної ігрової діяльності віртуальною [5]. Всі перераховані вище фактори в сукупності впливають на рівень соціальної адаптивності сучасних дошкільнят, розвиток комунікативних навичок, а згодом на рівень їх успішного навчання в школі.

Об'єктом дослідження є дозвіллева активність дитини.

Предметом — особливості організації дозвіллевої діяльності дітей дошкільного віку.

Основною метою даної статті є аналіз особливостей організації дозвілля дітей дошкільного віку з метою створення розвиваючого середовища.

Виходячи з поставленої мети слід виділити наступні завдання:

1. Надати короткий аналіз значення гри для дитини дошкільного віку.
2. Проаналізувати основні цілі діяльності психолога (вихователя) в організації дозвілля дитини.
3. Виділити основні напрямки організації дозвілля дитини дошкільного віку.

Особистість — це продукт суспільних відносин, причому, в тій чи іншій мірі усвідомлених, прийнятих, інтегрованих. С. Л. Рубінштейн одним

з критеріїв особистісного буття вважав «здатність свідомо зайняти певну позицію» [8, с. 566]. Дане вікове завдання ставиться в більш пізньому періоді, однак, певні когнітивні передумови для цього вже є такому понятті як «проктокомпетентність», яке цілком відображає підготовчий етап [3]. О. М. Леонтьєв описує дошкільний вік як початок зародження особистості і пов'язує його з кризою трьох років [6].

Найбільш природним чином психічний, а зокрема соціальний розвиток дитини-дошкільника відбувається в грі. Гра є обов'язковим природним компонентом розвивального дозвілля дитини. Відповідно до поглядів Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва і Д. Б. Ельконіна, саме у грі, як у провідній діяльності дошкільника, формується зона його найближчого розвитку. Ігрова активність дітей є основою психічного, фізичного і соціального розвитку. У дослідженнях Л. С. Виготського, Л. Рубінштейна, А. В. Петровського та ін. доведено, що середовище розвитку дитини є джерелом матеріалу для самопізнання, воно створює умови для осмислення себе цілісною особистістю. Л. С. Виготський зазначав: «что должно получиться в конце развития, уже дано в среде с самого начала». [7, с. 42].

Психологічний аналіз гри проводився і в рамках психоаналітичного підходу, хоч і не так детально, як в рамках вітчизняної парадигми. Згідно

з З. Фрейдом [9], гра розглядалася як спосіб задоволення потреб дитини, які в реальному житті не могли знайти реалізації.

Однак самі потреби дитини в грі перетворюються, так як дитина займає активну роль по відношенню до цих бажань. А. Адлером [1] гра розглядалася з позиції його теоретичних поглядів про комплекс неповноцінності. Гра, таким чином, допомагає подолати і компенсувати почуття слабкості і несамостійності. Аналізуючи роботи психоаналітичної парадигми, В. О. Берлянд висловлює думку про те, що основним змістом дитячої гри є перетворення особистості дитини, а не вирішення його конфліктів, тим самим він відзначає основну відмінність поглядів зарубіжних авторів [1; 2; 9].

Основною метою діяльності психолога (вихователя) в організації дозвілля дитини є як така ігрова терапевтична діяльність, яка сприяє розвитку і корекції соціального, когнітивного розвитку дитини. Найбільш повно особливості організації дозвілля дітей дошкільного віку через гру описує модель О. Ф. Борисової [4]. Дана модель ґрунтується на компетентнісному, діяльнісному та антропологічному підходах і дозволяє організувати ефективне дозвілля для дитини. Автор пропонує структуру соціального розвитку і виділяє чотири блоки:

- блок цілепокладання;
- змістовний блок;
- процесуальний блок;
- діагностичний блок.

Кожному блоку структури відповідає наступна функція: ціннісно-смилова, орієнтовна, організаційна та оціночно-рефлексивна функція. У своїй моделі автор виділяє організаційно-педагогічні умови, педагогічні засоби і діагностичні параметри, що сприяють розвитку такого показника як соціальна компетентність у рамках дитячих дошкільних установ. Однак ми бачимо більш широку сферу використання даної моделі, поза межами ДНЗ.

Блок цілепокладання включає основну мету — це соціальний і когнітивний розвиток дошкільника. У даній меті реалізується змістовноутворююча функція діяльності психолога (педагога, батьків), а також розкриваються причини і зміст організації подібного роду соціального простору, у якому організовується культурно-дозвіллева діяльність.

Змістовний блок включає в себе базові компетенції: розвиток комунікативних здібностей; розвиток емоційного інтелекту; готовність адекватно реагувати в ситуації стресу і конфлікту; готовність бути частиною колективу. Сюди можна додати і розвиток пізнавальних процесів дитини.

Процесуальний блок включає в себе педагогічні умови, при дотриманні яких відбувається організація дозвілля та професійної діяльності психолога (педагога) в роботі з дитиною.

Якщо розглянути саму проблему організації дозвіллевої діяльності, то слід зазначити, що дана тема розглядалася як зарубіжними фахівцями, так і вітчизняними, до їх числа можна віднести таких як Б. Ц. Бадамаєв, М. Ф. Басів, В. О. Борзова, О. О. Борзов, Л. С. Виготський, О. Л. Галін,

В. К. Коломинський, Є. А. Панько, Т. В. Кудрявцев, Р. С. Немов та ін. Культурно-дозвіллева діяльність за своїм змістом різноманітна. Можли-

ва класифікація:

- за формою (колективна та індивідуальна);

- за способами здійснення (художня — музика, малювання, танці; творча; технічна творчість — моделювання; колекціонування);
- за емоційною напруженістю (захопленість, відчуття радості і задоволення потреби; завжди здійснюється у вільний час або у період після високого рівня втоми, як вимушений відпочинок в період інтенсивної роботи);

- за фізіологічною спрямованістю (сприяє відновленню фізичних сил). З метою створення умов для розвитку дитини в процесі культурно-дозвілєвої діяльності необхідно піклуватися про враження, які мають носити різносторонній характер. Чим більше вражень, тим сильніше зацікавленість процесом, тим більше розвивається допитливість, а отже і пошукова активність дитини, що сприяє виникненню захопленості, яка є однією з цілей діяльності психолога (педагога). Ця якість особистості сприяє в подальшому оптимістичному сприйняттю дійсності, прагненню до культурного проведення часу, що збагачує і розвиває самостійність особистості.

Все ж ми бачимо основним завданням організацію дозвілля дітей дошкільного віку за умови забезпечення єдності фізичного, інтелектуального

³ особистісного розвитку дітей у педагогічному процесі. Серед основних характеристик дозвілля дітей можна виділити наступні:

- дозвілля дитини має яскраво виражені фізіологічний, психологічний
- ³ соціальний аспекти активності;
- дозвілля засновано на добровільності при виборі роду занять і ступеня активності; дозвілля передбачає не регламентовану, а вільну творчу діяльність дитини. При цьому не завжди вона повинна чітко управлятися дорослим;

- дозвілля формує і розвиває особистість; сприяє самовираженню, самоствердженню і саморозвитку особистості через вільно обрані дії; формує потребу дітей у свободі і незалежності;

- дозвілля сприяє розкриттю задатків і придбанню корисних для життя умінь і навичок; стимулює творчу ініціативу дітей; сприяє формуванню ціннісних орієнтацій;

- дозвілля детерміновано внутрішньо і зовнішньо; виступає як своєрідна «зона обмеженого втручання дорослих»;

- дозвілля сприяє об'єктивній самооцінці дітей; формує позитивну «Я-концепцію»; сприяє самовихованню особистості; формує соціально значимі потреби особистості і норми поведінки в суспільстві;

- дозвілля забезпечує задоволення, веселий настрій і персональне задоволення.

Організація культурно-дозвілєвої діяльності — це пошук таких шляхів, форм, засобів і методів, які б поєднали в єдине ціле пізнання та розваги, наповнили б їх морально-естетичним змістом. Дорослим необхідно зосереджувати свою увагу на формуванні у дітей інтересу до змістовної сторони дозвілля при позитивно-емоційному ставленні до результатів своєї діяльності. Пізнавальна активність в процесі відпочинку, розваг, свята проявляється в інтересі, в прагненні подолати виникаючі труднощі і домогтися найкращих результатів. Важливою якістю будь-якої діяльності, яка відбувається у вільний час, є те, що вона має бути цікавою для дитини при максимальній самостійності і активності з її боку.

Не менш важливим є і той факт, що культура дозвілля починає складатися під впливом сімейних традицій та виховання уже в період дошкільного дитинства. Культурно-дозвілєва діяльність, яка пов'язана більшою мірою з задоволенням своїх особистих потреб, відображається в духовності, в першу чергу, а потім в їх предметності. Діяльність, що протікає у вільний час на основі інтересу, бажання її виконувати або брати участь в ній, у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку пов'язана з навчальною діяльністю, з задоволенням своїх пізнавальних потреб. Але в чистому вигляді навчальна діяльність як би відходить на другий план, а на перше місце ставиться задоволення своїх духовних, фізичних і пізнавальних потреб. При цьому необхідно пам'ятати, що інтерес є стимулом цієї діяльності, тому природно, що принцип інтересу до діяльності є невід'ємною умовою організації культурного дозвілля дітей.

У підсумку можна резюмувати, що дозвілля — складне соціальне явище, що включає відпочинок, розвагу, свято, самоосвіту і творчість, найважливіший засіб соціалізації та

індивідуалізації особистості людини, що дозволяє на власний розсуд використовувати свій вільний час для самозбагачення, розвитку наявних здібностей і схильностей.

Важливим чинником в умовах запровадження даної форми активності дитини є втручання фахівця. Діяльність психолога (педагога, батьків), від-повідно до моделі О. Ф. Борисової, ми вважаємо ефективною в тому випад-ку, якщо змістовний блок дозвіллевої діяльності розвинений до ступеня (згідно з діагностичним блоком), який дозволив би дитині включитися в наступний за складністю соціальний і предметний простір (з дошкільно-го простору в простір школи). Згідно з результатами діагностичного бло-ку психолог (педагог) може виявити недостатній розвиток того чи іншого вміння в рамках поставленої задачі розвитку. Тоді нова задача психоло-га (педагога) полягає в тому, щоб розвинути до необхідного рівня окремі вміння. У процесі своєї професійної діяльності психолог (педагог) може ви-конувати безліч локальних завдань, що дає можливість тій чи іншій ком-петенції, навичкам, когнітивним процесам отримати більшу виразність. Таким чином, досягнення локальних та приватних завдань в розвивальній діяльності психолога (педагога, батьків) стає підставою для реалізації гло-бальної мети, а саме всебічного розвитку дошкільника, є підставою вважа-ти цю діяльність ефективною.

Культурно-дозвіллева діяльність є одним з істотних ресурсів оптимізації соціальної активності дітей, має здатність стимулювати процес соціалізації і самореалізації особистості. Саме гра несе в собі одну з найважливіших культурних функцій і колись була основним способом для відтворення практичних навичок і освоєння культури. Як природна складова організо-ваної дозвіллевої діяльності дитини гра є найбільш ефективним способом розвитку дитини, а відповідно і її соціального, когнітивного розвитку на різних етапах дошкільного віку. Саме в правильній організації дозвілля дітей дошкільного віку прихований потенціал дитячого віку, вміння ско-ристати-ся ним допоможе дитині пережити наступну вікову кризу менш болісно і розкрити себе.

Список використаних джерел та літератури

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: Пер. с нем. / А. Адлер. — М.: Фонд «За экономическую грамотность», 1995. — 296 с.
2. Берлянд И. Е. Игра как феномен сознания/ И. Е. Берлянд. — Кемерово: АЛЕФ, Гумани-тарный центр, 1992. — 96 с.
3. Бетина А. О. Особенности социального развития дошкольников в организованном игровом пространстве: Автореф. дис. ... канд. психол. наук / А. О. Бетина. — О., 2014. — 21 с.
4. Борисова О. Ф. Формирование социальной компетентности детей дошкольного возраста: Автореф. дис. ... канд. психол. наук / О. Ф. Борисова. — Челябинск, 2009. — 22 с.
5. Варнава У. В. Психологічні особливості розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку: Автореф. дис. ... канд. психол. наук / У. В. Варнава. — О., 2013. — 18 с.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — М.: Политическая литература, 1975. — 304 с.
7. Овчарук О. В. Развитие компетентного подхода: стратегичні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. — К.: К. І. С., 2004. — 112 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — 2-е изд. (1946). — СПб., 2002. — 720 с.
9. Фрейд А. Теория и практика детского психоанализа / А. Фрейд. — М., 1999. — 384 с.

References

1. Adler A. Praktika i teoriya individualnoy psihologii: Per. s nem. / A. Adler. — M.: Fond «Za ekonomicheskuyu gramotnost», 1995. — 296 s.
2. Berlyand I. E. Igra kak fenomen soznaniya/ I. E. Berlyand. — Kemerovo: ALEF, Gumanitar-nyiy tsentr, 1992. — 96 s.
3. Betina A. O. Osobennosti sotsialnogo razvitiya doshkolnikov v organizovannom igrovom pros-transtve: Avtoref. dis. ... kand. psihol. n. / A. O. Betina. — O., 2014. — 21 s.
4. Borisova O. F. Formirovanie sotsialnoy kompetentnosti detey doshkolnogo vozrasta: Avtoref. dis. ... kand. psihol. n. / O. F. Borisova. — Chelyabinsk, 2009. — 22 s.
5. Varnava U. V. Psihologichni osoblivosti rozvitku zahisnih mehanizmiv ditey doshkilnogo viku: Avtoref. dis. ... kand. psihol. n. / U. V. Varnava. — O., 2013. — 18 s.
6. Leontev A. N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost / A. N. Leontev. — M.: Politicheskaya litera-tura, 1975. — 304 s.
7. Ovcharuk O. V. Rozvitok kompetentnisono pidhodu: strategichni oriyentiri mizhnarodnoyi spilnoti / O. V. Ovcharuk // Kompetentnisniy pidhid u sучasniy osviti: svitoviy dosvid ta ukrayinski perspektivi. — K.: K. I. S., 2004. — 112 s.
8. Rubinshtejn S. L. Osnovy obschey psihologii / S. L. Rubinshtejn. — 2-e izd. (1946). — SPb., 2002. — 720 s.
9. Freyd A. Teoriya i praktika detskogo psihoanaliza / A. Freyd. — M., 1999. — 384 s.